

TRI I POL STOLJEĆA VJEČNOSTI: Zrinski i Frankopani od prvih povijesnih tragova do protudvorske urote i izumiranja velikaških rodova

U radu se nalazi povijesni pregled velikaških obitelji Zrinski i Frankopan od njihovih prvih povijesnih pojavljivanja do nestajanja tih rodova s hrvatske povijesne pozornice. Posebna je pozornost posvećena protudvorskoj uroti koju su predvodili Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan. Opisani su razlozi zbog kojih je državnost Hrvatskoga kraljevstva isprepletana s egzistencijom ovih velikaških rodova, kao i naponi članova obitelji Zrinski i Frankopan u očuvanju hrvatskih granica kako od osmanskih osvajanja tako i od habsburških centralističkih prisezanja. Opisani su uzroci protudvorske urote i vojnoga ustanka, kao i razlozi zbog kojih su imena obitelji Zrinski i Frankopan ostali sačuvani u hrvatskoj kolektivnoj memoriji.

Ključne riječi: Zrinski; Frankopan; urota zrinsko-frankopanska; Šubići; knezovi Krčki; Bečko Novo Mjesto; otpor centralizaciji

1. UVOD

“Navik on živi, ki zgine pošteno”

Navedeni citat stih je iz pjesme *Pozvanje na vojsku* autora Frana Krste Frankopana, hrvatskoga velikaša koji je pogubljen zajedno s Petrom Zrinskim 30. travnja 1671. godine u Bečkom Novom Mjestu. Cilj je ovoga članka obilježavanje 350. godišnjice njihova pogubljenja. Smrt Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana duboko je urezana u hrvatsku nacionalnu simboliku i kolektivno sjećanje, a razlog tome je značajan položaj Zrinskih i Frankopana te njihovih predaka u Hrvatskom Kraljevstvu u razdoblju dužem od šest stoljeća. U ovome je radu korištenjem 18 primjeraka relevantne historiografske literature sastavljen sažet pregled povijesti obitelji Zrinski i Frankopan od njihovih prvih povijesnih tragova, preko «zlatnih dana» srednjega vijeka do obrane hrvatskih granica i državnosti od osmanlijskih osvajanja i bečkoga centralizma. Poseban naglasak stavljen je na zrinsko-frankopansku protudvorsku urotu te na posljedice slamanja urote i izumiranje velikaških rodova Zrinski i Frankopan. Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan već tri i pol stoljeća žive u hrvatskoj povijesnoj tradiciji kao simboli hrvatske samosvijesti, prkosa, borbenosti, ustrajnosti i odlučnosti koji su manifestirani u otporu bečkom centralizmu i protudvorskoj uroti. U ovom radu opisana su «velika djela» urotnika i njihovih predaka, s posebnim naglaskom na zrinsko-frankopansku urotu, koja su plemićkim obiteljima Zrinski i Frankopan osigurale besmrtnost u kolektivnom hrvatskom sjećanju.

2. ŠUBIĆI POSTAJU ZRINSKI

Plemići iz roda Zrinski slijedili su uobičajenu humanističku praksu kojom su nastojali uvećati značaj svoje obitelji pa su povezivali svoju genealogiju s antičkim rimskim Sulpicijima.¹ Iako je ta veza bila imaginarna, Zrinski su ipak imali dugu liniju slavni predaka. Ta plemićka obitelj potekla je od srednjovjekovnih Bribirskih knezova, od 14. stoljeća zvanih Šubići. Bribirski knezovi poznati su od 11. stoljeća kada su bili jedan od najmoćnijih hrvatskih rodova i stoga utjecajni dvorjani kralja Petra Krešimira IV., a nakon dolaska Arpadovića redovno su činili pratnju hrvatskih hercega i banova. Članovi toga roda od početka 13. stoljeća počeli su obnašati službe kneževa i potestata u dalmatinskim komunama. Tako je Pavao Bribirski 1272. godine bio potestat Trogira, iduće godine postao je knez Splita, a uskoro i hrvatski ban. Pavao je do 1280. godine zagospodario svim dalmatinskim gradovima osim Zadra, imao je prostrani kopneni posjed bibrirske županije te bogate banske posjede kao što je grad Knin, što ga je uzdiglo na položaj najmoćnijega velikaša južno od Velebita, gotovo neovisna od oslabljene kraljevske vlasti. Šubići su kao takvi imali krucijalnu ulogu u dovođenju Anžuvina na ugarsko-hrvatsko prijestolje, a smutnje izazvane borbama za kraljevski tron iskoristili su za širenje svoje vlasti. Šubići su početkom 14. stoljeća zagospodarili Bosnom, za čijega je bana proglašen Pavlov brat Mladen I., dok je vlast u Humu preuzeo Pavlov sin Mladen II. Pred kraj života Pavao je obitelji Šubića pridodao i grad Zadar pa je njegov sin Mladen II. 1312. godine naslijedio suverenitet nad čitavom Dalmacijom, Hrvatskom, Bosnom i Humom. Međutim, takav položaj nije odgovarao mnogim Šubićima podložnim stranama pa su u trećem desetljeću 14. stoljeća započele pobune dalmatinskih komuna protiv Mladenove vlasti. Tim pobunama pridružili su se i drugi hrvatski velikaši predvođeni Nelipićima i Kurjakovićima koji su do tada priznavali Mladenovo vrhovništvo, a uzdrman položaj Šubića iskoristio je kralj Karlo I. Robert koji je želio skršiti Mladenovu gotovo neovisnu vlast u južnim dijelovima svoga kraljevstva pa ga je odriješio banske časti i poslao vojsku na njega. Mladen II. Šubić poražen je 1322. godine u bitci kod Blizne, a njegov rod izgubio je Dalmaciju, Bosnu i Hum, ali su i dalje ostali značajan čimbenik u hrvatskim krajevima. Kako je takav položaj Šubića i dalje bio trn u oku kraljeva iz Anžuvinske dinastije, Ludovik I. Veliki nastavio je s djelovanjima u cilju jačanja kraljevske vlasti i kršenja plemićke samovolje i do 1355. godine preuzeo je sve dotadašnje posjede Šubića. Dok je Mladenovoj braći Jurju II. i Pavlu II. Ludovik oduzeo posjede, s četvrtim bratom Grgurom Šubićem kralj se nagodio i privolio ga je na ustupanje snažne Ostrovice u zamjenu za grad Zrin.²

Nakon što je skršio moć bibrirskih kneževa Šubića, kralj Ludovik I. Anžuvina oduzeo im je posjede u južnoj Hrvatskoj i kao kompenzaciju za njih 1347. godine udijelio im je posjede Zrin, Pedalj i Stupnicu u Pounju.³ Toponim Zrin postao je izvorište novoga obiteljskog imena Zrinski (de Zrinio). Taj grad bio je sve do 1546. godine glavno središte obitelji. Rodonačelnik Zrinskih bio je Juraj III. čiji je skrbnik za vrijeme njegove maloljetnosti, Grgur Šubić, dogovorio nagodbu s kraljem. Zrinski su prvih 150 godina po preseljenju bili gotovo beznačajni, svedeni su na razinu plemstva lokalnoga značaja te su i njihove borbe bile takvoga karaktera. Zrinski su se sporili sa susjednim manjim feudalcima i sukobljavali između sebe, ne utječući na opće ugarsko-hrvatske prilike.⁴

1 J. ADAMČEK i dr. 1971: 7.

2 D. KARBIĆ 2004: 4–6, 11–12, 16–25.

3 V. KALŠAN 2006: 59.

4 J. ADAMČEK i dr. 1971: 7.

3. OD KNEZOVA KRČKIH DO ZENITA FRANKOPANA

Plemićki rod Frankopana također je obilježio stoljeća hrvatske povijesti svojim prisustvom. Prvi poznati član obitelji bio je Dujam, koji se javlja 1118. godine kao upravitelj mletačkoga kneštva sa središtem u otočnoj komuni Krku. Njegovi nasljednici postali su stoga poznati kao knezovi Krčki. Nije posve sigurno, ali je izgledno da su knezovi Krčki bili domaćega slavenskog podrijetla i da su ih Mlečani kao takve prihvatili za namjesnike. Dujmovi unuci uskoro su se počeli upletati i u hrvatske prilike. Služili su ugarsko-hrvatskoga kralja Andriju II. (1205.–1235.), vjerojatno u borbama s Kačićima ili bosanskim krstjanima i za nagradu dobili otoke Hvar, Brač, Korčulu i Lastovo. Iako nisu stupili u posjed južnodalmatinskih otoka, knezovi Krčki prešli su na susjedno kopno i postali važan čimbenik oblikovanja hrvatskih prilika. Tada se javio problem dvostrukog vazaliteta prema duždu u Veneciji i ugarsko-hrvatskom kralju, a knezovi Krčki su balansirajući između dviju lojalnosti oblikovali politiku svoga roda. Tako su kao nagradu za pomoć kralju Beli IV. u vrijeme tatarske provale dobili županije Modruš i Vinodol i približili se položaju hrvatskih velikaša, dok su im Mlečani, ne mogavši suzbiti utjecaj obitelji na otok Krk, 1260. godine prepustili kneštvo u nasljedno vlasništvo. Uspon knezova Krčkih u 14. stoljeću vezan je za jačanje kraljeve pozicije. Oni su bili neprijatelji samovoljnoga Pavla Šubića i njegovih nasljednika, a za razliku od ostalih velikaških obitelji nisu se sukobljavali s kraljem, nego su vjerno stajali uz njegovu politiku. Borba Anžuvinaca s ostalim velikaškim rodovima kao što su Šubići, Nelipići i Babonici slamala je tradicionalne hrvatske elite i otvarala prazan prostor koji su popunili lojalni knezovi Krčki. Nagrada za vjernost bili su brojni posjedi u Slavoniji i Ugarskoj, a nakon što je Ludovik I. Anžuvinac poslije rata s Venecijom dobio otok Krk 1358. godine, knezovi Krčki imali su samo jednoga seniora. U dinastičkim borbama na prijelazu iz 14. u 15. stoljeće starješina roda, knez Ivan, stao je na stranu pobjednika Žigmunda Luksemburškog koji ga je, osim posjedom, 1391. godine nagradio funkcijom dalmatinsko-hrvatsko-slavonskog bana⁵ i povlasticom iskapanja ruda bez poreznih davanja.⁶

Smrću Ivana V. državinu knezova Krčkih naslijedio je Nikola IV. za čijega je života ova plemićka obitelj bila na svome vrhuncu. Slijedio je svoga oca u lojalnom odnosu prema kralju Žigmundu pa je 1426. godine proglašen banom Hrvatske i Dalmacije. Nikola IV. bio je najbogatiji velikaš u Hrvatskoj, u više navrata kralju je posuđivao veće svote novca, a zauzvrat dobivao različite posjede. Nikola je tijekom tri desetljeća kao čelnik obitelji svome vlasništvu pridodao Ribnik, Ozalj, Cetin, Klokoč, Ostrovicu, Bihać, Vrliku, Skradin i Poljice.⁷ Nikola je odlučio stečenu moć iskoristiti za podizanje časti svoga roda. Tijekom putovanja u Rim 1430. godine, na kojem ga je prema izvorima pratila veličanstvena svita od 700 do 800 ljudi, Nikola se susreće s papom Martinom V. (1417.–1431.). Papa je Nikoli izdao potvrdu kojom potvrđuje njegovo srodstvo s rimskom plemićkom obitelji Frangepana, a posredno preko njih s antičkim rimskim rodom Anicija. Frangepani su do tog vremena izgubili nekadašnju moć pa im je odgovaralo uspostavljanje virtualnoga srodstva s jednim od najmoćnijih velikaških rodova Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. Knezovima Krčkim je s druge strane trebalo uvezivanje sa slavnim rimskim rodom kako bi u duhu tadašnjih trendova uvećali čast obitelji. Nikola je preuzeo frangepanski grb te njihovo prezime, pa se od 1430. godine knezovi Krčki nazivaju Frankopanima.⁸

5 U nastavku rada koristit će se jednostavniji naziv "hrvatski ban" što se odnosi na službenu titulu "Ban Dalmacije, Hrvatske i Slavonije", osim ako to u tekstu nije drugačije označeno.

6 I. SRDOČ-KONESTRA, S. POTOČNJAK 2018: 13–35.

7 I. SRDOČ-KONESTRA, S. POTOČNJAK 2018: 35–37.

8 I. SRDOČ-KONESTRA, S. POTOČNJAK 2018: 14–16.

Moć knezova Krčkih čiji je vrhunac okrunjen novim obiteljskim imenom Frankopan, uskoro je počela opadati. Nikola IV. umro je 1432. godine i ostavio iza sebe devet sinova. Braća su prvih godina kolektivno upravljala očevom prostranom državinom, čak su je i proširili rodbinskim vezama s velikaškim Babonićima, ali sredinom 15. stoljeća među njima su izbili sukobi. Kompromisno rješenje sukoba bila je podjela imanja između sedmero živuće braće i njihova nećaka Jurja I. 1449. godine. Najvažniji posjedi Krk i Senj ostali su u kolektivnom vlasništvu. Tada se rod Frankopana podijelio na osam grana.⁹ Podjelom baštine, fragmentirana je moć i utjecaj Frankopana pa su postali lakša meta svojih neprijatelja. Frankopani su postali žrtve centralističke politike kralja Matijaša Korvina koji im je 1469. godine oduzeo grad Senj i u njemu uspostavio kraljevsku kapetaniju. Osim toga, Frankopani su 1480. godine izgubili i posjede na otoku Krku u korist svoga bivšeg seniora, Mletačke Republike.¹⁰ U drugoj polovici 15. stoljeća državina Frankopana postala je sve češće meta osmanlijskih pljački i osvajanja. Velikaši su konstantno gubili dio svojih posjeda, a onima koje su zadržali umanjivana je ekonomska produktivnost. Od osam rodova Frankopana u 16. stoljeću preostala su četiri: Cetinski, Tržački (Brinjski), Ozaljski (Modruški) i Slunjski.

4. USPON ZRINSKIH

Uspon plemića iz roda Zrinski povezan je s otvaranjem rudnika željeza i zlata u Gvozdanskom. Rudnik se nalazio podno Zrinske gore, nedaleko od središnjega posjeda obitelji. Zrinski su 1463. godine dobili povlasticu slobodnoga korištenja rudnika bez plaćanja naknade i njegovom eksploatacijom prokrčili put prema povratku među hrvatsku plemićku elitu. U drugoj polovici 15. stoljeća Zrinski su ubrzano stjecali nove posjede u Pounju pa su tako u njihovo vlasništvo osim Gvozdanskog došla i vlastelinstva: Pedalj, Pastuški grad, Završki grad, Stupnički grad, Lišnica, Semidraž, Dobrljin, Jamnički i Podmilanski grad. Navedena vlastelinstva imala su 1488. godine oko 90 kmetskih selišta.¹¹

Za širenje Zrinskih izvan okvira Pounja bile su zaslužne povoljno oblikovane rodbinske veze s ostalim plemićkim obiteljima te posebno odabir strane u ratu za hrvatsko prijestolje. Naime, nakon smrti Ludovika II., posljednjeg ugarsko-hrvatskog kralja iz dinastije Jagelovića 1526. godine, u borbu za njegovo nasljedstvo upleli su se Ferdinand I. Habsburški i Ivan Zapolja. Kako su posjedi obitelji Zrinski bili najizloženiji osmanskim pljačkaškim upadima, članovi toga velikaškog roda bili su posebno motivirani za protuosmanske obrambene pothvate. Posljedica toga bilo je opredjeljivanje na stranu Ferdinanda I. Habsburškog protiv osmanskoga saveznika Ivana Zapolje u borbi za krunu Sv. Stjepana. Nikola III. Zrinski (1489.–1534.) postao je uz svoga šurjaka Ivana Karlovića Krbavskog glavni eksponent habsburške strane među hrvatskim plemstvom, a takvu su orijentaciju Habsburgovci nagradili. Najprije je Ferdinand I. Habsburški 1529. godine Nikoli III. Zrinskom dao pravo kovanja vlastitoga srebrnog novca u Gvozdanskom.¹² Potom su smrću bivšega hrvatskog bana Ivana Karlovića bez muškoga nasljednika 1531. godine, njegovi bogati posjedi prešli u vlasništvo kralja Ferdinanda. Kralj je i dalje trebao snažan oslonac zbog svoga nestabilna položaja u novostečenom kraljevstvu, stoga nije iskoristio svoja vladarska prava nego je bogata Karlovićeva imanja predao Nikoli III. Zrinskom koji je oženio sestru preminuloga velikaša. Novostečeni posjedi višestruko su nadmašivali baštinu Zrinskih, koji su tako preko noći postali najmoćniji velikaši u Hrvatskoj.¹³ Vlastelinstva

9 I. SRDOČ-KONESTRA, S. POTOČNJAK 2018: 44–48.

10 P. STRČIĆ 1991: 36–37.

11 J. ADAMČEK i dr. 1971: 7.

12 V. KALŠAN 2006: 67.

13 L. MARGETIĆ 1991: 48–49.

Medvedgrad, Lukavec s Turopoljem, Rakovec, Vrbovec, Mutnica, Krupa i Novi preko Une uvećali su značaj obitelji koja je uskoro uzela u trajan zakup i Vranski priorat s vlastelinstvima Božjakovina, Pakrac i Kostajnica. Sin Nikole III., Nikola IV. Zrinski istakao se u borbi s Osmanlijama kod Pešte pa je za nagradu 1542. godine proglašen hrvatskim banom. Kao dodatnu nagradu za izbor habsburške strane i kao naknadu za uzdržavanje kraljevske vojske koju kralj nije mogao financirati, hrvatski ban Nikola IV. Zrinski dobio je 1546. godine od Ferdinanda I. Habsburškog međimursko vlastelinstvo s gradom Čakovcem koji je postao novo obiteljsko središte i glavni izvor bogatstva Zrinskih.¹⁴ Habsburgovci su uz to Nikoli IV. Zrinskom 1549. godine udijelili i povlasticu prikupljanja i zadržavanja kraljevskoga poreza u Čakovečkom vlastelinstvu.¹⁵

Još jedna rodbinska veza Zrinskima je donijela velike teritorijalne dobitke, ali i osvjetlila i promijenjenu prirodu odnosa s Habsburgovcima. Nikola IV. Zrinski se kao i njegov otac oženio plemkinjom iz slavna roda. On je 1543. godine oženio Katarinu Frankopan, sestru Stjepana Ozaljskog, posljednjeg muškog člana najmoćnije grane obitelji Frankopan, nadajući se da će po ženskoj liniji naslijediti šurjakovu baštinu.¹⁶ Stjepan Frankopan imao je tada u posjedu 25 gradova, a Nikola IV. Zrinski 17 gradova.¹⁷ Međutim, Nikola IV. i Katarina preminuli su prije Stjepana pa je on oporučno svoje posjede ostavio njihovoj djeci. Stjepan je preminuo 1577. godine, ali odluka u oporuci bila je u suprotnosti s ugarsko-hrvatskim nasljednim pravom prema kojemu je plemićka baština u slučaju izumiranja muške loze obitelji predavana u kraljevo vlasništvo. Habsburgovci su tad već imali stabilan položaj u Hrvatskoj, a i osmanska je opasnost umanjena pa im više nisu bili potrebni snažni Zrinski kao oslonac. Habsburški car nastojao je baštinu Stjepana Frankopana uzeti sebi, ali su to onemogućili posljednji živući članovi obitelji Frankopan. Knezovi iz tržačke loze koji su bili pet koljena muških predaka udaljeni od Stjepana Ozaljskog, zatražili su njegovu baštinu i eliminirali kralja iz nasljedne utrke. Pošto je utvrđeno postojanje muških rođaka i dokazano da obitelj nije izumrla, oporučni akt proglašen je legalnim. Potom je došlo do spora između Zrinskih i posljednje loze obitelji Frankopan. Spor je razriješen 1580. godine odlukom da Frankopani dobiju Lukovdol (Severin), Novigrad na Dobri i Novi Vinodolski, dok je Zrinskima pripao ostatak ozaljske baštine u Pokuplju, Gorskom Kotaru i Hrvatskom primorju s prostranim vlastelinstvima Vinodola i Ozlja.¹⁸

Obitelj Zrinski je premještanjem središta u Međimurje, koje je tada bilo dijelom ugarske Zaladske županije, postala važan faktor i ugarskih političkih prilika. Zrinski su potom svoju državinu proširili u područjima zapadne Ugarske i uspostavili veze s tamošnjim magnatima. Sklapanjem zaruka između Nikolina malodobnoga sina Juraja IV. i Ane Erdödy 1557. godine, Zrinski su u ime miraza dobili posjede Monyorókerék, Wereswar, Csatar i Paka u zaladskoj županiji, dok su Erdödy dobili Medvedgrad i Rakovec, posjede ugroženije osmanskim upadima.¹⁹ Međutim, 1613. godine velika vlastelinstva Zrinskih u zapadnoj Ugarskoj vraćena su prijašnjim vlasnicima, dok su Erdödy Zrinskima ustupili Medvedgrad i Rakovec. Tada je fokus Zrinskih ponovo usmjeren na hrvatska područja. Okosnica bogatstva obitelji od tada se nalazila najvećim djelom u Hrvatskoj, rasprostranjena od Mure do Jadrana, pa su Zrinski ponovo postali usko vezani uz egzistenciju Hrvatskoga kraljevstva.²⁰

14 J. ADAMČEK i dr. 1971: 8.

15 V. KALŠAN 2006: 58, 66.

16 L. MARGETIĆ 1991: 49.

17 V. KALŠAN 2006: 66.

18 L. MARGETIĆ 1991: 49–50.

19 V. KALŠAN 2006: 69.

20 N. ŠTEFANEK 2000: 388.

5. ZRINSKI I FRANKOPANI - BRANITELJI HRVATSKE

Do 16. su stoljeća Zrinski i Frankopani opisanim širenjem svojih posjeda, moći i utjecaja, zauzeli položaj dviju najmoćnijih hrvatskih velikaških obitelji. Iako su Frankopani podijelili posjede i moć, dolazak slabijih vladara iz dinastije Jagelovića poništio je određene centralističke reforme kralja Matijaša i ostavio prostora velikaškoj samovolji. Frankopani su i u 16. stoljeću zadržali status baruna kraljevstva s pravom uzdržavanja vlastita banderija od 400 konjanika.²¹ Zrinski su pak u 16. stoljeću tek izgradili takav status. Posjedi tih velikaških obitelji protezali su se širom kraljevstva od mora do Drave, a iz njihova roda nerijetko su dolazili banovi. U vrijeme kada su plemići teško mogli pronaći novčana sredstva za financiranje vojske, osnovu plemićkih vojski činili su predijalci, vojno seljaštvo koje je u zamjenu za vojnu službu oslobođano vlastelinskih i državnih podavanja. U takvim okolnostima vojno su najspособniji bili veliki zemljoposjednici, među kojima su se u Hrvatskoj isticali Zrinski.²² Kako je to stoljeće bilo vrijeme najintenzivnijih osmanlijskih pustošenja i osvajanja, Zrinski su, a u manjoj mjeri i Frankopani, obranom svojih prostranih posjeda i zemlje kojom su kao banovi upravljali postali najznačajniji branitelji Hrvatske. Zrinski i Frankopani su braneći svoje posjede održavali i hrvatsku kulturu unutar europskoga civilizacijskog kruga. Održavajući svoje feudalne povlastice, oni su očuvali identitet koji je poslužio kao temelj budućoj hrvatskoj nacionalnoj integraciji, a rasprostranjenost njihovih posjeda diljem ostataka Hrvatskoga Kraljevstva pridonosila je i teritorijalnoj integraciji zemlje.²³

U prvim desetljećima protuosmanskih obrambenih ratova isticao se Bernardin Ozaljski (Modruški), stariješina najmoćnije grane roda Frankopana. Bernardin je preživio katastrofu Krbavske bitke i uvidio opasnost osmanlijskih prodora. Na carskom saboru u Nürnbergu održao je govor u kojem je Hrvatsku nazvao štitom i vratima kršćanstva. Njegov sin Krsto I. Ozaljski istakao se obranom i probijanjem blokade Jajca 1525. godine. Krsto je u dinastičkim borbama nakon Mohačke bitke izabrao stranu Stjepana Zapolje koji ga je proglasio hrvatskim banom i vrhovnim kapetanom između Drave i Dunava te mu vratio u posjed grad Senj. Krstini rođaci, Vuk I. Tržački, Krsto II. Tržački i Juraj III. Slunjski, stali su na stranu Ferdinanda Habsburškog, kao i većina hrvatskog plemstva uključujući Nikolu III. Zrinskog. Krsto je poginuo u dinastičkim borbama 1527. godine. Dvije godine kasnije preminuo je i njegov otac Bernardin. Najmoćnija grana roda Frankopana svedena je na malodobnog Krstina nećaka Stjepana. Kako bi ispravio greške svoga strica i učvrstio vlastiti položaj, Stjepan IV. povezao se s rodnom Zrinski kojom je u prethodno opisanim događajima pripala baština izumrlih knezova Krbavskih i uloga najmoćnijih hrvatskih velikaša. Stjepanova sestra Katarina udala se za bana Nikolu IV. Zrinskog 1543. godine pa je nakon Stjepanove smrti bez potomstva 1577. godine bogata ozaljska baština zapala obitelji Zrinski.²⁴

Cetinska je grana obitelji Frankopan izumrla 1543. godine s Franjom Cetinskim, kaločkim nadbiskupom. Franjo I. proslavio je Slunjske Frankopane. Zbog svojih borbi s Osmanlijama i čestih protuudara na bosanska područja prozvan je «mačem i štitom ostatka Ilirije» i 1567. godine imenovan banom. Njegovom smrću 1572. godine posjedi Slunjskih Frankopana pripali su kralju. Nakon izumiranja ozaljske grane, ostala je samo loza Frankopana Tržačkih s ostacima ostataka nekadašnje frankopanske državine u svome vlasništvu. Frankopanima su ostali Bosiljevo, Severin na Kupi, Novigrad na Dobri, Zvečaj i Novi

21 I. SRDOČ-KONESTRA, S. POTOČNJAK 2018: 58.

22 N. ŠTEFANEC 2000: 393.

23 P. STRČIĆ 1991: 36–37.

24 I. SRDOČ-KONESTRA, S. POTOČNJAK 2018: 60–61, 66–67, 73–77.

u Vinodolu. Unatoč tome, Frankopani su i dalje bili značajna plemićka obitelj. Nikola IX. Tržački (1584.–1647.) obnašao je dužnosti senjskoga kapetana i hrvatskoga bana (1617.–1622.), a godinama se sporio sa Zrinscima oko pitanja ozaljske baštine. U vremenu sveopćeg opadanja velikaške moći, hrvatski plemići okrenuli su se krajiškim vojnim položajima kao izvorima moći i povlastica. Tako je brat Nikole IX., Vuk II. Krsto Tržački (1578.–1652.) dostigao dužnost generala Hrvatske i Primorske krajine (1626.–1652.).²⁵

Najznačajniji branitelj Hrvatske bio je poglavar roda Zrinski, Nikola IV. (1508.–1566.). Njemu je otac vještom rodbinskom politikom i lojalnim odnosom prema Ferdinandu Habsburškom osigurao položaj najmoćnijega hrvatskog velikaša. Nikola se proslavio 1542. godine kada je s 400 vojnika spasio Peštu od osmanske najezde, zbog čega je nagrađen položajem hrvatskoga bana. Nikola je kao ban branio hrvatske «ostatke ostataka», ali osmanska napredovanja ipak nije mogao posve zaustaviti. Tijekom 50-ih godina 16. stoljeća Nikola je izgubio većinu posjeda u Pounju, izvorištu roda Zrinskih, stoga je provodio preseljenje svojih kmetova iz hrvatskih krajeva na vlastite posjede u Međimurju ili u sjevernijim ugarskim županijama. Zbog nedovoljne financijske pomoći kralja i dodjele dijela banske zemlje carskom zapovjedniku Ivanu Lenkoviću, što je udarilo temelj uspostavi Vojne krajine, Nikola IV. Zrinski odstupio je 1556. godine s banske časti. Nikolina pozornost tada se usmjerila na sjever. Već je 1556. godine obranio Siget od osmanske navale, a na vlastiti je zahtjev imenovan zapovjednikom te utvrde 1561. godine. Ferdinand I. je 1563. godine Nikolu IV. Zrinskog imenovao i glavnim zapovjednikom Mađarske južno od Dunava, na području koje je bilo najvažniji pravac osmanlijskih udara prema Austriji.²⁶ Jedan takav pohod Sulejmana I. Veličanstvenog razbio se od zidine Nikolina Sigeta 1566. godine, koji je on ustrajno branio do junačke smrti. Zbog svog junaštva Nikola je prozvan hrvatskim Leonidom.

Nasljednici Nikole IV. bili su sin Juraj IV. (1549.–1603.) i unuk Nikola VI. (1570.–1625.). Oni su kao i mnogi ugarski velikaši odbacili katoličanstvo i prešli na protestantizam koji je sam Nikola IV. simpatizirao. Iako su i dalje bili najmoćniji velikaši Hrvatske te značajan čimbenik ugarskih prilika, što se očitovalo u dobivanju položaja velikog župana Zaladske županije, Juraj IV. i Nikola VI. nisu mogli postati hrvatski banovi jer je taj položaj bio rezerviran samo za katolike.²⁷ U tom razdoblju oslabila je osmanska osvajačka moć pa većih bitaka i osvajanja nije bilo u onoj mjeri u kojoj je to bilo u ranijem razdoblju, ali i Juraj i Nikola dali su svoj obol u konstantnom pograničnom «malom ratu». Oni su bili značajni za razvoj kulturnih prilika. Juraj IV. Zrinski u Nedelišću je 1574. godine osnovao tiskaru, tada jedinu u Hrvatskoj.²⁸ Njegova pisma bila su prva pisana na hrvatskom jeziku u području Međimurja. U Međimurje su doseljavani kmetovi Zrinskih s južnijih posjeda pa je i na taj način to područje kroa-tizirano. Knezovi Zrinski također su poticali razvoj protestantskih zajednica u Međimurju.

Juraj V. Zrinski (1599.–1626.) bio je sin Juraja IV. i mlađi brat Nikole VI. On je 1613. godine prešao na katoličanstvo, što mu otvorilo put prema državnim službama. Juraj V. je kao najmoćniji hrvatski velikaš 1622. godine imenovan i hrvatskim banom, naslijedivši na toj poziciji Nikolu IX. Frankopana. Sudjelovao je s 1200 vojnika u Tridesetogodišnjem ratu, a naglo je umro 1526. godine u nerazriješenim okolnostima nakon sukoba s carskim generalom Wallensteinom.²⁹ Iza njega su ostala dva malo-dobna sina, Nikola VII. (1620.–1664.) i Petar IV. (1621.–1671.). Braća su podijelila imanja 1649. godine, stariji Nikola dobio je Međimurje, a mlađi Petar primorske posjede s Ozljem kao središtem. Obojica

25 I. SRDOČ-KONESTRA, S. POTOČNJAK 2018: 76–79.

26 V. KALŠAN 2006: 70.

27 V. KALŠAN 2006: 93.

28 V. KALŠAN 2006: 76.

29 V. KALŠAN 2006: 94–96.

su osim vojne karijere ostvarili i književna postignuća. Nikola je zbog položaja svoje rezidencije pripao ugarskom kulturnom krugu i pisao na mađarskom jeziku, a Petar Zrinski Ozalj je pretvorio u kulturno središte Hrvatske i razvojni centar hrvatskoga književnog jezika.³⁰ Nikola VII. Zrinski borio se od 1642. do 1645. godine u Tridesetogodišnjem ratu i pridonio uspostavi careve apsolutne vlasti u zapadnom dijelu Monarhije, a zauzvrat je 1646. godine dobio naslov kapetana Hrvatske, odnosno generala svih hrvatskih četa. Potom je postavljen za zaladskog kapetana, a nakon pobjede nad Turcima kod Legrada 1647. godine i za hrvatskoga bana. Bio je kandidat za ugarskog palatina 1655. godine, ali ga kralj nije imenovao zbog veza s protestantima. Nikolin brat Petar karijeru je gradio kao časnik u Vojnoj krajini pa je tako obnašao dužnosti ogulinskoga i senjskoga kapetana. Petar se 1641. godine oženio s kćeri Vuka II. Frankopana, Anom Katarinom, pa su tako dvije velike hrvatske plemićke obitelji još jednom povezale svoje sudbine i nagovijestile buduću zajedničku odlazak s hrvatske povijesne pozornice.³¹

6. OTPOR CENTRALIZACIJI

Osim obrane od osmanskih napadača, hrvatsko plemstvo predvođeno Zrinscima i Frankopanima bilo je ugroženo i od carskoga bečkog Dvora. U procesu izgradnje apsolutističke države habsburški vladari ukidali su tradicionalna staleška prava i povlastice. U krajevima koji su graničili s Osmanskim Carstvom kao što je bila Hrvatska, taj proces očitovao se i u formiranju Vojne Krajine za čije su potrebe oduzimani posjedi domaćega plemstva. Militarizirano pučanstvo Vojne Krajine bilo je podvrgnuto germanofonim časnicima i postalo oslonac apsolutističke careve vlasti, dok se pogranični teritorij sve više izdvajao iz hrvatskoga državnopravnog sustava te je istovremeno naseljavan vlaškim etničkim elementima. Hrvatski sabor nastojao se oduprijeti tom dezintegracijskom procesu pa su zahtijevali da se na časničke položaje postavlja domaće plemstvo, što je Beč ignorirao. Habsburgovci su nakon bitke na Bijeloj gori (1620.) pokorili češke plemiće i uspostavili centraliziranu apsolutističku vlast u zapadnim dijelovima Monarhije, dok im je u Ugarskoj i Hrvatskoj prepreku predstavljalo snažno samovoljno plemstvo. Stoga habsburški vladari, zaokupljeni dinastičkim borbama na zapadu, nisu bili zainteresirani za širenje svoje Monarhije na račun Osmanskoga Carstva jer bi teritorijalne akvizicije u tom smjeru značile i širenje posjeda hrvatskoga i ugarskog plemstva, a time i osnaživanje njihove pozicije u otporu bečkom centralizmu.³²

Slava i moć magnata iz roda Zrinski usporavala je modernizacijski proces formiranja centralizirane habsburške države, a braću Nikolu VII. i Petra IV. Zrinskog od cara je udaljavao i ekonomski rivalitet. Naime, smirivanjem osmanske opasnosti u 17. stoljeću izvoz ugarskih proizvoda prema Mletcima i zapadnim tržištima premješta se s ljubljanske zaobilazne ceste na bliže puteve preko hrvatskih posjeda obitelji Zrinski. Promjena pravca Zrinske je potakla na podizanje i razvoj jadranskih luka u Selcu, Crikvenici, Kraljevici, Bakru i Bakracu. Stvaranjem nove trgovačke rute umanjen je promet preko austrijskih nasljednih zemalja što je dovelo do smanjenja carinskih prihoda habsburških vladara. Tako su Zrinski postali direktni ekonomski suparnici svojih kraljevskih seniora zbog čega je kralj Ferdinand II. zabranio trgovinu na njihovim posjedima. Zabrana je povučena 1635. godine kada je zbog Tridesetogodišnjega rata (1618.–1648.) kralju zatrebala vojna pomoć snažnih magnata i ponovo vraćena nakon Westfalskoga mira, ali to nije zaustavilo krijumčarsku trgovinu.³³

30 J. ZÁGOREC, CSUKA 2009: 64.

31 V. KALŠAN 2006: 97–98, 119–120. Usp. J. ZÁGOREC, CSUKA 2009: 64.

32 P. STRČIĆ 1991: 37–38.

33 F. AMBRUŠ 2014: 110.

Porast tranzitne trgovine doveo je do akumulacije kapitala u trezorima braće Zrinski koji su postavili temelje ranoga kapitalizma u Hrvatskoj. Povećana financijska sredstva braći su omogućila održavanje vlastite vojske i poboljšali obrambene pozicije Hrvatske. Nova gospodarska grana Zrinske je usmjerila na izgradnju veza s Venecijom i Dubrovnikom čije su trgovce mamili nižim daćama u Bakarskoj luci od onih koje su se plaćale u habsburškoj Rijeci. Petar Zrinski stoga je zatražio i dobio prijem u red mletačkoga plemstva.³⁴ On je svojim trgovačkim partnerima pomogao i za vrijeme Kandijskoga rata (1645.–1669.) kada se uključio u borbe s Osmanlijama na mletačkoj strani, usprkos prosvjedima habsburškoga cara.³⁵

Fokus habsburške politike bio je usmjeren prema zapadu gdje su carevi takmaci, Francuska i Švedska, ugrožavali habsburške posjede u Belgiji, Nizozemskoj, Španjolskoj i kolonijama. Beču je u takvim okolnostima bio nužan mir na granici s Osmanskim Carstvom, koji je četiri puta obnavljan nakon 1606. godine. Caru Leopoldu, kako je navedeno, nije odgovaralo širenje Ugarske i Hrvatske u kojima je vidio tek zaštitni koridor austrijskih nasljednih zemalja od osmanskih pljačkaških upada. Sličan stav imali su i osmanski sultani iscrpljeni desetljećima ratovanja s Perzijom i Mletačkom Republikom.³⁶ Habsburgovci su već u Dugom ratu (1593.–1606.) dokazali vojnu nadmoć nad Osmanlijama, ali zbog usmjerenosti na zapadnoeuropska područja pristali su potpisati nepovoljan mir kao ravnopravna strana i čak Osmanlijama ustupili određene teritorije. Kako su Ugarsku i Hrvatsku vidjeli tek kao zaštitni koridor čijim su teritorijima trgovali u mirovnim pregovorima, sve na račun domaćega plemstva, Habsburgovci nisu mogli ukorijeniti svoj položaj u tim krajevima, stoga je obrana Hrvatske i Ugarske u konstantnom malom ratu povjerena domaćim magnatima kojima je kralj zabranjivao poticanje većega sukoba.³⁷

Gubitak habsburške realne vlasti u Njemačkoj kao posljedica Tridesetogodišnjega rata (1618.–1648.) otvorio je mogućnost prebacivanja težišta habsburške politike na istok, ali pošto su u Ugarskoj i Hrvatskoj carev apsolutizam negirale velikaške slobodštine, Habsburgovci su morali prisiliti magnate da poviju vrat kako bi stvorili preduvjete za ostvarenje habsburškoga *Drang nach Osten*. Carevi su umnožili davanje povlastica nižemu plemstvu i dijeljenje plemićkih povlastica neplemićima kako bi stvorili lojalnu klijentelu za borbu s tradicionalnim magnatima.³⁸

Iako je bio nevoljan za rat s Osmanlijama zbog postojećega plemićkog utjecaja u Ugarskoj i Hrvatskoj, politički zapleti u Erdelju prisilili su habsburškoga cara Leopolda I. da ga ipak pokrene 1663. godine. Hrvatsko je plemstvo oduševljeno pozdravilo rat smatrajući da se primiče trenutak oslobođanja zauzetoga hrvatskog teritorija. U tom ratu, nazvanom Erdeljskim (1663.–1664.), kao i u prethodnim bojevima istakli su se knezovi Zrinski. Petar Zrinski je uz pomoć šurjaka Frana Krste Frankopana 16. listopada 1663. godine s 2000 vojnika porazio pet puta brojniju osmansku silu kod Jurjevih Stijena pokraj Otočca. Istovremeno je karlovački general Herbert Auersperg pobjegao na sigurno u Ljubljanu. Petrov brat, ban Nikola VII. Zrinski koji je u kriznim okolnostima proglašen glavnim zapovjednikom Ugarske, u studenom 1663. godine porazio je 2000 tatarskih konjanika koji su upali u Međimurje, a u veljači 1664. godine u slavnoj zimskoj vojni probio se s 25 000 vojnika sve do Osijeka i zapalio most sultana Sulejmana preko rijeke Drave. Za potrebe zimske vojne hrvatski je sabor izglasao opću

34 N. ŠTEFANEC 2000: 390.

35 F. AMBRUŠ 2014: 110.

36 L. MARGETIĆ 1991: 50.

37 N. ŠTEFANEC 2000: 391–392.

38 N. ŠTEFANEC 2000: 392–395.

insurekciju (mobilizaciju).³⁹ Leopold I. je Nikoli Zrinskom za nagradu nudio titulu vojvode što je on odbio, papa mu je darovao šešir vojskovođe i svoj portret izliven u zlatu, španjolski kralj odlikovao ga je Redom zlatnog runa, a francuski kralj čašću para (s feudalnim naslovom), izborni knezovi Bavarske i Württemberga zvali su ga svojim ocem, a saksonski knez Georg bratom.⁴⁰ Pobjede hrvatskih velikaša zasjenile su mlake i bezvoljne akcije carskoga generala Raimonda Montecuccolija koji je stoga u lipnju 1664. godine uskratio pomoć Nikoli Zrinskom kada je osmanska vojska opsjela njegovu utvrdu Novi Zrin, strateški važnu za obranu Međimurja. Novi Zrin je razoren, a takav postupak Montecuccolija razljutio je bana Nikolu, kojemu su junaštva i uspjesi u ratu zbog odnosa carskih trupa donijeli gubitke. Osim toga, car je smijenio Nikolu Zrinskog s mjesta kapetana Ugarske te imenovao Montecuccolija. Unatoč otvorenu očitovanju manjka solidarnosti, kršćanske snage uspjele su poraziti glavninu osmanske vojske, ali tek onda kada se ona približila austrijskim nasljednim zemljama. Montecuccoli je u bitci kod Sv. Gotharda na rijeci Raabi 1. kolovoza 1664. godine porazio osmanske snage predvođene velikim vezirom Ahmed-pašom Čuprilićem. Bečki je dvor u skladu sa svojom politikom odlučio odbaciti mogućnost potiskivanja Osmanlija i širenja teritorija iz gore navedenih razloga te požurio sklopiti nepovoljan Vašvarski mir 11. kolovoza 1664. godine. Ugarski ni hrvatski izaslanici nisu prisustvovali sklapanju mira kojim je određeno dvadesetogodišnje primirje i priznanje postojećih granica uz sitne korekcije u korist Osmanskoga Carstva, a Austrija je čak platila i odštetu od 200 000 forinti. Neiskorištena prilika i jasno očitovanje habsburškoga cara da ne namjerava ustrajati na oslobađanju ugarsko-hrvatskog teritorija udaljilo je plemstvo tih zemalja od bečkoga Dvora.⁴¹

7. UROTA ZRINSKO-FRANKOPANSKA

Nepovoljan mirovni ugovor dogovoren u Vašvaru bio je povod organiziranja urote hrvatskih i ugarskih velikaša protiv habsburškoga Dvora čiji je cilj bilo formiranje samostalne Ugarsko-Hrvatske države uz francusku pomoć.⁴² Francuski kralj bio je glavni neprijatelj cara Leopolda I., a njihovi interesi sukobljavali su se na širokom prostoru zapadne Europe od Pirinejskog poluotoka do rijeke Rajne. Legalnost urote izvlačila se iz Zlatne bule Andrije II. iz 1222. godine koja je plemićima dala pravo dizanja bune u slučaju da kralj djeluje protiv interesa kraljevstva, kako su ugarsko-hrvatski plemići protumačili Leopoldovo odbijanje povlačenja odluka Vašvarskoga mira.⁴³ Lidersku ulogu među urotnicima svojom snažnom karizmom zauzeo je hrvatski ban, uspješan ratnik i političar te nadaren pjesnik, Nikola VII. Zrinski. Uz Nikolu je stajao njegov mlađi brat Petar Zrinski, kao i najznačajniji službenici ugarskoga kraljevstva: palatin Ferenc Wesseleny, ostrogonski nadbiskup György Lippay i vrhovni sudac kraljevske kuće Ferenc Nadasdy. Nikola VII. Zrinski povezao se s francuskim diplomatima još tijekom rata, a markiz Guitry predlagao mu je da ugarsko-hrvatsko plemstvo izabere Luja XIV. za kralja, dok mu je francuski kralj poslao 10 000 talira za troškove ratovanja. Petar Zrinski je pak preko baruna Refenberga već 12. svibnja 1664. godine ponudio Francuzima tajni savez i poslao ženu Anu Katarinu u Veneciju na pregovore s tamošnjim francuskim izaslanikom biskupom Petrom Bonzyjem. S francuskim izaslanikom Gremonvilleom u Beču su osim Nikole Zrinskog odnose uspostavili i

39 J. ADAMČEK i dr. 1971: 6. Usp. V. KALŠAN 2006: 111–114.

40 J. ZÁGOREC, CSUKA 2009: 65

41 J. ADAMČEK i dr. 1971: 6–7. Usp. V. KALŠAN 2006: 114–120.

42 P. STRČIĆ 1991: 39.

43 V. KALŠAN 2006: 116.

palatin Wesseleny i nadbiskup Lippay, no prije samoga početka urotničkih akcija u lovu na vepra 18. studenoga 1664. godine u Kuršanečkoj šumi poginuo je Nikola VII. Zrinski. Dan danas postoje prije-pori oko pitanja je li smrt vođe urotnika bila nesretan slučaj ili rani pokušaj gušenja otpora. Sigurno je pak da je smrt karizmatičnoga lidera dezorijentirala urotnike i umanjila njihovu motivaciju u borbi za ostvarenje svojih ciljeva. Smrt hrvatskoga bana stvorila je i prijepore oko smjera daljnje urote pa su se tako ugarski velikaši orijentirali na Osmansko Carstvo u kojemu su tražili oslonac preko Erdelja, a ta je koncepcija posebno ojačala nakon smrti nadbiskupa Lippaya 1666. godine.⁴⁴

Urota se ipak nastavila, a njezino vodstvo među hrvatskim plemićima preuzeo je Nikolin brat i od 24. siječnja 1665. godine novi hrvatski ban Petar IV. Zrinski. Novi vođa urote bio je uspješan ratnik, ali nedovoljno sposoban diplomat i političar bez snažne karizme kakvu je imao njegov brat. Petar je u proljeće 1666. godine na proslavi vjenčanja svoje sestre Jelene za mađarskoga velikaša Ferenc-a Rakoczija postigao dogovor s palatinom Wesselenyem prema kojemu je Zrinski dobio punomoć pregovora s Francuzima kojima je trebao ponuditi ugarsko-hrvatsku krunu u zamjenu za financiranje 40 000 vojnika za rat protiv habsburškoga cara. Istovremeno su ugarski velikaši započeli pregovore s Osmanlijama jer nisu očekivali povoljan odgovor s francuske strane. Francuzi su dvije godine pre-govarali s urotnicima nudeći im obećanja, ali ne i konkretnu pomoć, a onda su se 19. siječnja 1668. godine sporazumjeli s Habsburgovcima oko pitanja nasljeđa španjolske krune, što je bio temeljni razlog njihova neprijateljstva, i prekinuli sve veze s ugarsko-hrvatskim urotnicima.⁴⁵

Tijekom pregovora 1667. godine preminuo je ugarski palatin Wesseleny što je oslabilo urotnički položaj. Ipak, Petar Zrinski potom je za urotu pridobio svoga zeta, najbogatijega mađarskog velikaša, erdeljskoga magnata Ferenc-a Rakoczija te poglavara Štajerske grofa Erazma Tattenbacha i goričkoga grofa Thurna.⁴⁶ U Hrvatskoj mu je pak glavnu podršku dao šurjak Fran II. Krsto Frankopan. On je do 1669. godine bio ogulinski kapetan, a kada je zatražio da ga se poslije smrti generala Auersperga postavi za senjskoga kapetana car je odbio to imenovanje te mu pritom oduzeo i ogulinsku kapetaniju.⁴⁷

Nakon prekida pregovora s Francuzima, urotnici su se neuspješno pokušali povezati s Poljskom i Mletačkom Republikom, a kada ni tamo nisu našli zadovoljavajuću potporu, potaknuti nagovorima Ferenc-a Rakoczija okrenuli su se kao i mađarski plemići svome vjekovnom neprijatelju, osmanskom sultanu. U studenom 1669. godine u Istanbul je otputovao Petrov izaslanik Franjo Bukovački koji je sultanu predložio vrhovništvo nad Ugarsko-Hrvatskom kao osmanskom vazalnom državom, status kakav je tada imao Erdelj, sa Zrinskima kao nasljednim vazalnim vladarima kraljevstva. Ugarsko-Hrvatska bi u znak podložništva godišnje isplaćivala danak od 12.000 talira.⁴⁸ Turci nisu dali urotnicima nedvojbenu podršku ali niti jasnu odbijenicu, nego su nastavili oprezne pregovore bez određenih obećanja jer im je zaokupljenost Kandijskim ratom s Venecijom vezala ruke.⁴⁹

Dok je Petra Zrinskog i Frana Krstu Frankopana interes Turaka i nastavak pregovora doveo u zabludu da će Osmanlije podržati ustanak, urotnička pozicija konstantno je slabljena. Osmanlije su habsburškom caru dostavili informacije o njihovim pregovorima s urotnicima kako bi ga tako odvratili

44 J. ADAMČEK i dr. 1971: 9–10.

45 J. ADAMČEK i dr. 1971: 10–11.

46 P. STRČIĆ 1991: 39.

47 S. JEŽIĆ 1921b: 7–8.

48 J. ADAMČEK i dr. 1971: 11.

49 P. STRČIĆ 1991: 39–40.

od pomaganja Veneciji u Kandijskom ratu.⁵⁰ Bečki je dvor već 1667. godine iz drugih izvora saznao za kontakte ugarskih velikaša s Portom. Juraj Szelepcsény, nasljednik Lippaya na ostrogonskoj nadbiskupskoj stolici, otkrio je dio planova bečkome dvoru, a Marija Sechy, udovica palatina Wesselenya, carevim je agentima predala urotničke tajne spise. Tijekom pregovora Bukovačkog s Osmanlijama, habsburški diplomati u Istanbulu saznali su za pojedinosti pregovora. Međutim, bečki je dvor pustio razvoj urote kako bi se plemići što više kompromitirali i tako stvorili osnovu za potpuno rješenje problema plemićkog otpora carskom apsolutizmu.⁵¹

Slabljenju položaja Petra Zrinskog pridonijelo je i distanciranje od urote hrvatskoga višeg i nižeg plemstva. One koji su do tada podržavali otpor centralizmu, od Zrinskog je udaljilo pregovaranje s Osmanlijama na koje nisu mogli pristati. Protuurotničku frakciju plemstva predvodili su Bakači Erdödy, rivali Zrinskih za položaj najmoćnijega plemićkog roda u kraljevstvu, te katolički svećenici u Hrvatskoj koji nisu mogli tolerirati suradnju s inovjernim Osmanlijama i mađarskim protestantskim velikašima. Niže plemstvo su uz bečki dvor vezali i dobro plaćeni krajiški vojni položaji, dok Zrinski unatoč veličini posjeda nisu mogli sami financirati otpor Habsburgovcima.⁵² Od Petra Zrinskog udaljio se i Ferenc Nadasdy koji je htio osobno preuzeti vodstvo urote što je dovelo do toga da su se dva magnata urotnika međusobno optuživala za urotu protiv dvora.⁵³

Carska odluka da se na mjesto karlovačkoga generala nakon smrti grofa Auersperga postavi malteški vitez Josip Herberstein, dok su kandidati za tu poziciju bili Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan, bila je konačan povod aktiviranju urote.⁵⁴ Uvjereni u osmansku pomoć, hrvatski urotnici pokrenuli su vojnu akciju 12. ožujka 1670. godine. Petar Zrinski naredio je župnicima na svojim posjedima da na ustanak podignu i kmetove kojima je obećao oslobođenje od podavanja i tlake. Građani Varaždina stali su uz Zrinskog i Frankopana. Fran Krsto Frankopan poveo je sredinom ožujka četvu konjanika iz Međimurja i vojno zauzeo Zagreb te 24. ožujka 1670. godine u susjednoj Brezovici održao skup hrvatskoga plemstva lojalnog urotnicima. U Banskoj krajini ustanak su pripremali Petrovi kapetani, a u Vinodolu i na Ozlju aktivni su bili Orfej Frankopan i krajiški kapetan Franjo Frankulin koji su okupili nedovoljno spremnu vojsku. No prvotni uspjeh prilikom zauzimanja Zagreba nije odredio daljnju efikasnost ustaničke borbe pa je ustanike već u sljedećoj bitci 28. ožujka 1670. godine u Pukoplju porazio krajiški karlovački general Herberstein.⁵⁵ Fran Krsto Frankopan stoga se 1. travnja povukao u Čakovec kojemu su se primicale carske trupe predvođene generalom Spankauom.⁵⁶

Nepovoljan razvoj situacije na bojnom terenu, odsustvo osmanske pomoći i uhićenje Erazma Tattenbacha koji je sve priznao istražiteljima,⁵⁷ urotnike je ponukalo na pregovore s carem Leopoldom I. Zrinski je caru ponudio ruku pomirenja i zatražio opću amnestiju za urotnike te da Beč osigura obranu zemlje, omogućiti hrvatskom plemstvu put do viših vojnih položaja u Krajini i da njega postavi na mjesto varaždinskog generala. Car je urotnicima posredovanjem zagrebačkoga biskupa Martina Borkovića obećao milost s namjerom da ih dovede u zamku. Borković je tvrdio da ne podržava postupke Petra Zrinskog, ali ih shvaća i smatra opravdanim zbog nepravdi koje je bečki dvor

50 V. KALŠAN 2006: 121.

51 J. ADAMČEK i dr. 1971: 11.

52 P. STRČIĆ 1991: 40. Usp. F. ŠANJEK 2001: 19.

53 V. KALŠAN 2006: 122, 128.

54 V. KALŠAN 2006: 121–122.

55 P. STRČIĆ 1991: 40–41.

56 S. JEŽIĆ 1921b: 10.

57 V. KALŠAN 2006: 128.

nanosio hrvatskim velikašima. Unatoč Borkovićevu zalaganju, car je već 29. ožujka 1670. godine razriješio Zrinskog banske časti. Kao namjesnik bana u vojnim poslovima imenovan je Nikola Erdödy, a u pravnim biskup Borković.⁵⁸ Petar Zrinski odlučio je učiniti dodatne korake kako bi stekao milost pa je najprije predao sina Ivana Antuna kao taoca, a potom su on i Fran Krsto Frankopan, naivno vjerujući u carevo pomilovanje, otišli 13. travnja 1670. godine u Beč i predali se. U Beču su hrvatski magnati odmah zatočeni i podvrgnuti sudskom postupku. Car nije priznao jurisdikciju zakonitoga suda Ugarskog sabora pod koji su spadala oba velikaša, nego je sastavio sud od dvorske kamarile bez ijednoga Hrvata i Mađara. Iako je sudbina velikaša već bila određena, oni nisu odmah osuđeni jer je caru trebao Zrinski kako bi utjecao na smirivanje pobunjenih mađarskih magnata. Leopold I. je pismom iz 17. siječnja 1671. godine pomilovao krajiške kapetane koji su sudjelovali u ustanku. Tome se Zrinski i Frankopan nisu mogli nadati. Nakon godinu dana istrage i formalnoga procesa, Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan osuđeni su zbog veleizdaje i uvrede veličanstva na smrt i zapljenu imanja. Odbačena je tvrdnja da je bilo riječ o legalnoj pobuni prema odredbama Zlatne bule obrazloženjem da se nije radilo o individualnom iskazu nezadovoljstva nego kolektivnim ustanku ugarsko-hrvatskog plemstva. Sud nije usvojio niti tvrdnje da je Leopold prekršio krunidbenu prisegu kojom se obvezao da će osloboditi zemlju od Osmanlija. Također je zanemareno pravo Frana Krste Frankopana da kao posljednji muški član plemićke obitelji ne smije biti osuđen na smrt. Car je trpio diplomatske pritiske od crkvenih i svjetovnih velikodostojnika da pomiluje slavne velikaše. Unatoč svemu, Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan nakon careve sankcije lišeni su statusa plemstva i javno pogubljeni u Bečkom Novom Mjestu 30. travnja 1671. godine. Krvnik Mohr, koji se na taj čin odvažio u alkoholiziranom stanju, velikašima je uspio odrubiti glave tek nakon dva udarca mačem. Istoga dana u Beču je pogubljen Ferenc Nadasdy, a uskoro je u Grazu lišen života i Erazmo Tattenbach.⁵⁹

Kosti Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana u organizaciji Družbe braće hrvatskog zmaja ekshumirani su 28. travnja 1919. godine i preneseni u Zagreb te 30. travnja iste godine uz veliku svečanost pokopani u zagrebačkoj katedrali.⁶⁰

8. SUDBINA POSLJEDNJIH ZRINSKIH I FRANKOPANA

Isprava cara Leopolda I. iz 26. travnja 1670. godine objavila je konfiskaciju svih imanja Petra Zrinskog, Frana Krste Frankopana i ostalih urotnika pa je stoga trebalo popisati imovinu obitelji Zrinski kako bi se razlučila imovina Petra od preminulog mu brata Nikole VII. Zrinskog. Nikola i Petar imovinu su ugovorno razdijelili još 1649. godine, kada je stariji Nikola dobio područje Međimurja s Čakovcem, dok je mlađi Petar rezidenciju pronašao u Ozlju. Pogibijom Nikole VII. 1664. godine njegova udovica i malodobni sin preselili su u Beč, a upravu njegovih imanja preuzeo je brat Petar. Popis imovine obitelji Zrinski iz 30. listopada 1671. godine odredio je što je trebalo konfiscirati, a što prepustiti Nikolini malodobnom sinu Adamu.⁶¹

Nikola VII. Zrinski, prvotni vođa protudvorske urote, imao je četvero djece. Tri kćerke preminule su u ranoj mladosti, a Nikolu je nadživjelo jedino najmlađe dijete, sin Adam. Svu djecu dobio je u drugom braku s Bečankom Sofijom Löbl. Adam je rođen 24. studenoga 1662. godine. Prvi je put stigao

58 F. ŠANJEK 2001: 19.

59 J. ADAMČEK i dr. 1971: 12–13. Usp. V. KALŠAN 2006: 125–126, 134; I. SRDOČ-KONESTRA, S. POTOČNJAK 2018: 83.

60 V. KALŠAN 2006: 127.

61 V. KALŠAN 2006: 128.

u Čakovec sredinom veljače 1663. godine, a kad mu je otac poginuo u lovu na vepra 18. studenoga 1664., Adam još nije napunio ni dvije godine. Sin najmoćnijega hrvatskog magnata preko noći je izgubio svoju snagu te se s majkom povukao u Beč. U carskoj je prijestolnici Adam proveo većinu života. Dok mu je otac bio najmoćnija prepreka dvorskom apsolutizmu i simbol opstojnosti Hrvatskoga kraljevstva, Adam se 1676. godine upisao na Bečko sveučilište kao «Adamus comes Zrini Vienensis... generis hungaricae». Sin moćnoga hrvatskog bana predstavio se kao Bečanin mađarske narodnosti. U Beču je Adam završio studij prava i tiskao studiju «Disputatio iuridica» koja je obrađivala problematiku skrbništva i zaštite nepunoljetnih osoba, zapuštene siročadi i udovica s dogmatskog, moralnog i političkog stajališta. Adam je govorio hrvatski, njemački, mađarski, latinski, francuski i španjolski jezik. U Čakovec se vratio 1681. godine i započeo akcije za prisvajanje vlastitih imanja kojima su sada upravljali krajiški kapetani i generali, a ne njegovi opunomoćenici i upravitelji. Odgajan je za vojničku službu, od oca je naslijedio čast velikog župana Zaladske županije i legradskog kapetana, dužnosti koje je preuzeo 1683. i 1684. godine. Adam je bio carski povjerenik; Leopold ga je 1683. godine imenovao brigadnim generalom, iduće godine car je prisustvovao njegovom vjenčanju s groficom Marijom Katarinom Lamberg, a nakon što je Adam kao zapovjednik bavarskoga odreda zarobio pašinog zamjenika prilikom zauzimanja Budima, car ga je 1687. godine promaknuo u čin mlađega feldmaršala. Adam je sudjelovao u zauzimanju Slavenskoga Broda, a život je izgubio u bitci kod Slankamena 19. kolovoza 1691. godine kao zamjenik generala carskih trupa. Pokopan je u Beču i nije ostavio potomaka. Adamovom smrću Dvor se konačno domogao svih imanja obitelji Zrinski i prepustio ih upravi dvorske komore koja je opovrgnula pravo njegove udovice na nasljedstvo i proglasila obitelj Zrinski izumrlom.⁶²

Adama su ipak nadživjeli njegovi rođaci koji su ranije obespravljeni i stoga po nasljednom pravu smatrani izumrlim. Car Leopold je već 18. lipnja 1670. godine tijekom sudske postupka za urotnike predložio Ratnom vijeću u Grazu da groficu Anu Katarinu Zrinski, suprugu Petra Zrinskog, a sestru Frana Krste Frankopana, premjeste iz Čakovca u Graz. Do problema oko preseljenja doveli su bolest grofice i odbijanje austrijskih ženskih samostana da u svoje prostorije prime tako veliku grješnicu. Ana Katarina ipak je odvedena u samostansku internaciju, ali tek kada je carski povjerenik Würzburg preko grofičina ispovjednika saznao gdje skriva blago obitelji Zrinski. Grofica je odvedena u Graz te je u zatočeništvu mentalno oboljela i preminula 1673. godine.⁶³

Petar Zrinski i Ana Katarina imali su četvero djece. Najmlađa Aurora Veronika (1660.–1735.) za vrijeme oružanog ustanka nalazila se uz majku. Iako je Ratno vijeće u namjeri da što više ponizi obitelj Zrinski tražilo da se Aurora Veronika odvoji od majke i zatvori u samostan u Gössu, car Leopold iskazao je «milost» i maloljetnoj djevojci omogućio internaciju zajedno s majkom u Grazu. Car je Aurori Veroniki osigurao vlastitu učiteljicu, ali mlada plemkinja bila je osuđena na život opatice u samostanu uršulinki u Celovcu (Klagenfurtu) gdje je zbog glazbene nadarenosti postala ravnateljica zbora samostanske crkve. Aurora Veronika bila je posljednja živuća članica obitelji Zrinski, a preminula je 1735. godine. Njezina osam godina starija sestra Judita Petronela (1652.–1699.) također je bila opatica. Postala je nadstojnica samostana klarisa u Zagrebu i bavila se odgojem hrvatskih plemićkih djevojaka. Zadnji put se spominje krajem 17. stoljeća.⁶⁴

Drugo dijete i jedini sin Petra Zrinskog bio je Ivan IV. Antun (1651.–1703.) rođen 1651. godine u očevoj rezidenciji u Ozlju. Studirao je humanističke znanosti i vojništvo. Od vodstva urote bio je

62 V. KALŠAN 2006: 129–131.

63 V. KALŠAN 2006: 125, 132.

64 V. KALŠAN 2006: 125, 134.

pripreman za taoca na francuskom ili osmanskome dvoru, a kralj Luj XIV. htio ga je dovesti u Pariz na studij kako bi ga koristio za svoje političke interese. Njegovi odgojitelji nisu ga upoznavali detaljnije s pojedinostima urotničkih zbivanja te su ga odgajali u duhu lojalnosti dinastiji. Nakon izbivanja vojnoga ustanka i početka pomirbenih pregovora urotnika s carem, odgojitelj Ivana Antuna augustinski redovnik Mark Forstall predložio je 2. travnja 1670. godine Petru Zrinskom da sina pošalje u Beč kako bi s njega odagnao sumnju. On je poslušao i predao sina kao taoca u Beč. Ivan Antun boravio je u carskoj prijestolnici pod nadzorom gradskoga namjesnika, a na jesen 1670. godine preseljen je u Prag kako bi bio što dalje od Hrvatske. Opirao se zahtjevima da stupi u redovnike i upiše studij teologije, što je najviše odgovaralo bečkome Dvoru, te je inzistirao da mu se omogući vojna služba. Ivan Antun uvjeravao je carske dužnosnike u svoju lojalnost i molio da mu se ustupi određena državna služba za koju je bio osposobljen obrazovanjem i znanjem sedam jezika. Tijekom boravka u Pragu Ivan Antun poduzeo je diplomatske aktivnosti da spasi svoga oca. Javio se saskom elektoru preko zapovjednika njegove tjelesne straže Janka Šubića Perenskog i zatražio da se založi za pomilovanje Petra Zrinskog, ali bez ikakva uspjeha. Iduće godine bečki je dvor planirao Ivana Antuna poslati u neku od zemalja habsburške Španjolske i tako neutralizirati njegov utjecaj, ali knez se svemu opirao dokazujući svoju lojalnost u nadi da će mu car ustupiti očeva konfiscirana imanja. Priliku za iskazivanje odanosti Ivan Antun dobio je kada su protiv cara ustanak podigli mađarski kuruci. Borio se na strani lojalnih «labanaca» protiv zagovornika samostalnosti Ugarske i u tom je sukobu bio zarobljen 1678. godine. Brigu nad Ivanom Antunom preuzeo je vođa kuruca Imre Tököli. Proveo je sedam mjeseci u zarobljeništvu tijekom kojih su ga kuruci bezuspješno nagovarali da pristupi njihovoj strani. Naposljetku je Tököli pustio Ivana Antuna, vjerojatno kako bi udovoljio želji njegove sestre Jelene s kojom je planirao brak. U ožujku 1680. godine Tököli je ugovorio primirje s carem. Ivan Antun je, vrativši se u Prag, započeo prepisku s Tökölijem preporučujući mu da mirovne pregovore vodi posredstvom ostrogonskoga nadbiskupa, a ne preko njemačkih službenika. Bečki dvor čak je Ivanu Antunu povjerio vođenje pregovora s Tökölijem kojemu su 1682. godine dopustili da oženi Jelenu Zrinsku. Međutim, pregovori s Tökölijem nisu bili uspješni pa je u ljeto 1682. godine nastavljeno ratovanje u sjevernoj Ugarskoj. Taj sukob iskoristio je osmanski veliki vezir Kara Mustafa-paša i pokrenuo opsadu Beča što je izazvalo Veliki bečki rat (1683.–1699.). Taj sukob iskoristili su carski povjerenici kako bi Ivanu Antunu nabacili izmišljenu krivnju i konačno ga se riješili. Ivan Antun optužen je za kolaboraciju s Tökölijem i sestrom Jelenom te za sudjelovanje u opsadi Beča na osmanskoj strani zapovijedajući četom od 4 000 Tatara. Zatvoren je najprije u Oberhausenu, a potom premješten u udaljenu tvrđavu Rattenburg u Tirolu u kojoj je proveo idućih 20 godina života. Po izbivanju Rata za španjolsku baštinu s Francuzima 1703. godine, bečki je dvor naredio preseljenje Ivana Antuna u Graz kako se ne bi dopao francuskih ruku. Smješten je u tvrđavu Schlossberg u kojoj je proveo zadnje dane u krajnjoj oskudici. U svome posljednjem pismu Ivan Antun Zrinski molio je carske službenike da mu dostave škare za nokte i nekoliko novih košulja. U nehumanim uvjetima zatočeništva Ivan Antun obolio je i preminuo 11. studenoga 1703. godine kao posljednji muški član obitelji Zrinski. Nije se nikada ženio niti ostavio potomaka. Pokopan je u dominikanskoj crkvi u Grazu u grobu bez natpisa i spomenika, kako bi mu se trag vječno izgubio. Viteški Red Hrvatskog Zmaja organizirao je prijenos njegovih posmrtnih ostataka u zagrebačku katedralu 1944. godine.⁶⁵

Najstarije dijete Petra Zrinskog bila je kćer Jelena (1643.–1703.). Nakon podjele imanja braće Zrinski njezina oca zapao je grad Ozalj koji se razvio u kulturni centar Hrvatske. Jelena je odrastajući

65 E. LASZOWSKI i dr. 1944: 3–13. Usp. V. KALŠAN 2006: 133–134.

u živopisnoj ozaljskoj svakodnevici razvila profinjenu osobnost.⁶⁶ Udala se relativno kasno, u ožujku 1666. godine kada je već imala 22 godine i to za najbogatijega mađarskog velikaša, erdeljskog nadvojvodu Ferenc I. Rakoczija.⁶⁷ Taj brak trebao je postati simbol ujedinjenja Ugarske i Hrvatske preko njihovih najmoćnijih obitelji u zajednički protuhabsburški savez. Njezin otac Petar uskoro je pridobio zeta za pristupanje uroti. Rakoczi je po primjeru Zrinskog i Frankopana podigao vojni ustanak u Ugarskoj te je uz osmansku pomoć ostvario i vojne uspjehe, a sultan Mehmed IV. čak ga je imenovao kraljem sjeverne Ugarske. Međutim, nakon poraza i zatočenja Zrinskog i Frankopana, na majčin nagovor i sam je položio oružje.⁶⁸ Majka Sophia Bathory isposlovala je i pomilovanje ugarskoga magnata koje ga je koštalo 300 000 forinti i nekoliko ustupljenih utvrda. Jelena i njezin muž nisu pali kao žrtve Leopoldove osvete, ali ona nikada nije zaboravila carev nemilosrdan postupak prema svome ocu i ujaku, pa je ostatak života provela kao oštra protivnica careva apsolutizma. Jelenu je, prema njezinim tvrdnjama, progonio san u kojem je vidjela oca bez glave.⁶⁹ Rakoczi je pomilovan, ali je nadalje zbog svoga neloyalnog djelovanja bio pod stalnim nadzorom carskih trupa koje su velikaša prisilile na mirovanje i distanciranje od ustanika.⁷⁰ Posljedice pobune bile su vojna okupacija Ugarske od carskih trupa, konfiskacija imovine ustanika i ukidanje određenih plemićkih prava, što je za nekoliko godina dovelo do obnavljanja ustanka.⁷¹ Rakoczi je preminuo 30. srpnja 1676. godine u dobi od 31 godine. U braku s Jelenom Zrinskom imao je troje djece od kojih ga je dvoje nadživjelo, sin Ferenc II. i kćer Julijana Barbara. Jelena je preuzela skrbništvo nad svojom djecom, a time i nasljedno pravo nad imanjima obitelji Rakoczi, zbog čega je postala poželjna udavača.⁷² Kao takva, Jelena je privukla pažnju 14 godina mlađega Imrea Tökölija, novoga vođe mađarskih kuruca (križara) koji su se borili za samostalnost Ugarske. Jelena se 15. lipnja 1682. godine preudala za Tökölija,⁷³ koji je na ljeto iste godine poveo novi ustanak mađarskoga plemstva protiv Beča. Ustanak kuruca uzrokovao je osmansku opsadu Beča te izbijanje Velikoga bečkoga rata.⁷⁴ Jelena i njezin muž u ratu su stali na stranu Osmanlija koji su nakon poraza pod Bečom bili u konstantnoj defenzivi. Carska vojska predvođena generalom Caraffom 1685. godine došla je pred Jeleninu rezidenciju, tvrdi Munkacs, i podigla opsadu. Hrabra kneginja istakla se trogodišnjim čvrstim otporom dok je Imre Tököli bio u zarobljeništvu. Luj XIV. stoga je Jelenu oslovio najhrabrijom ženom u Europi.⁷⁵ Munkacs se 1688. godine ipak dopao carevih ruku nakon izdaje vlastitih kapetana, a Jelena je zarobljena i s djecom odvedena u Beč. Internirana je u samostanu uršulinki, a njezina djeca su odvojena od nje i poslana u posebne samostane. Imre Tököli je 1692. godine zarobio carskoga generala Hannibala Heistera i razmijenio ga za Jelenu, koja tada ponovo aktivno stupa u protuhabsburšku borbu. Jelena je napustila Beč, ali nije dobila priliku vidjeti svoju djecu. Tököli i Jelena nastavili su svoju borbu, dok je habsburški car njezinom sinu Ferencu II. Rakocziju vratio očeve posjede kako bi ga pridobio na svoju stranu.⁷⁶ Veliki bečki rat nije povoljno završio za Osmanlije i njihove saveznike, mađarske kuruce. Na mirovnom ugovoru u Srijemskim Karlovcima (1699.) osim

66 S. MILJAN 2012: 446.

67 M. JALŽEČIĆ 2013: 235.

68 V. KALŠAN 2006: 132.

69 M. JALŽEČIĆ 2013: 236.

70 S. MILJAN 2012: 446.

71 B. NIKŠIĆ 1997: 100.

72 S. MILJAN 2012: 447.

73 V. KALŠAN 2006: 132.

74 B. NIKŠIĆ 1997: 100.

75 J. ZÁGOREC, CSUKA 2009: 70.

76 S. MILJAN 2012: 447–448. Usp. V. KALŠAN 2006: 133.

novih državnih granica po kojima je Habsburška Monarhija dobila velike dijelove dotadašnje osmanske Ugarske, određeno je i da se Imre Tököli i Jelena Zrinska moraju povući na teritorij Osmanskoga Carstva kako ne bi nadalje ugrožavali habsburšku upravu. Jelena se 1699. godine naselila u Carigradu, a 1701. godine preselila se u Nikomediju. U tom je maloazijskom gradu preminula 18. siječnja 1703. godine. Pokopana je u crkvi lazarista u Carigradu, a njezini su zemni ostatci 1892. godine preneseni u Košice. Jelenin sin iz prvoga braka, Ferenc II. Rakoczi, postao je novi vođa mađarskih kuruca te je tijekom Rata za španjolsku baštinu (1701.–1714.) pronašao nove saveznike i podigao ustanak protiv Habsburške Monarhije. Rakoczi je tako očuvao tradiciju protudvorske borbe, a tijekom ratovanja privremeno je zauzeo i Čakovec u kojemu je tada ponovo ovladao protuapsolutistički nastrojen velikaš s krvlju knezova Zrinski u svojim venama.⁷⁷

Fran II. Krsto Frankopan, šurjak Petra Zrinskog i brat Ane Katarine Zrinski (Frankopan), bio je najmlađe dijete Vuka II. Frankopana Tržačkog (†1652.) i posljednji muški član hrvatske grane obitelji Frankopan. Fran Krsto rođen je 1643. godine, iste godine kada je njegova sestra Ana Katarina rodila prvu kćer Jelenu Zrinski. Njegova starija braća Gašpar (†1653.) i Juraj (†1661.), kao i nećak Nikola (†1659.), preminuli su prije pokretanja protudvorske urote.⁷⁸ Fran Krsto u braku s Venecijkom Giuliom di Naro, nećakinjom kardinala Francesca Barberinija, nije dobio potomke. Nadživjele su ga sestra Ana Katarina i nećakinja Juliana, ali muška linija obitelji nije nastavljena. Smrcu Frana Krste 30. travnja 1671. izumro je stari hrvatski plemićki rod Frankopana.

Juraj IV. Frankopan, brat Vuka II. i stric Frana Krste Frankopana, nakon podjele imanja odijelio se od svoje braće i 1610. godine odselio u Italiju. Juraj se naselio u Propettu pokraj Udina i pod pokroviteljstvom Mletačke Republike postao rodonačelnik friulske grane obitelji Frankopan. Jurajev unuk ili sin bio je Orfej (Orfeo) Frankopan, koji se preselio natrag u Hrvatsku i sudjelovao u vojnom ustanku urotnika. Orfej je podigao vojsku u Vinodolu, ali nakon što je general Herberstein porazio ustaničke jedinice, a Fran Krsto Frankopan i Petar Zrinski stupili u pregovore s carem, Orfej se odlučio na bijeg. Za razliku od svoga rođaka, Orfej nije bio zaslijepljen carevim obećanjima milosti te je s Giuliom di Naro, ženom Frana Krste Frankopana, pobjegao u Italiju.⁷⁹

Careva osveta Frankopane je dočekala i u Italiji. Osim što je Dvor zaplijenio imanja urotnika u Hrvatskoj, zatražili su od drugih država da konfisciraju i njihove posjede u inozemstvu. Fran Krsto Frankopan posjedovao je grad Nemi južno od Rima, prijašnji posjed njegovih virtualnih rođaka rimskih Frangipana. Nemi je nakon izumiranja Frangipana došao u ruke kardinala Barberinija koji ga je ustupio nećakinji Giuliji di Naro i njezinom mužu kao vjenčani poklon 1665. godine. Kardinal Fridrich od Hassie obavijestio je u svibnju 1671. godine cara Leopolda da je konfiscirao njihova imanja čim su čuli za vijest o pogubljenju Frankopana. Polovicu tih imanja ishodio je za sebe 1679. godine rođak Frana Krste iz friulske grane obitelji, Kornelio Frankopan. Frankopani su nastavili svoj život daleko od hrvatskih povijesnih prilika.⁸⁰

77 V. KALŠAN 2006: 133.

78 S. JEŽIĆ 1921a: 13–14.

79 S. JEŽIĆ 1921b: 6–7.

80 S. JEŽIĆ 1921b: 6–7. Usp. V. KALŠAN 2006: 128–129.

9. POSLJEDICE SLAMANJA UROTE NA HRVATSKU DRŽAVNOST

Carski su savjetnici još za vrijeme trajanja suđenja caru Leopoldu predlagali da se Zrinski i Frankopan unište kako bi car zaplijenom njihovih imanja dobio znatna sredstva koja su mu bila prijeko potrebna za isplatu vojske i otplatu dugova. Odluka da se velikaši uklone bila je prisutna od samoga početka i utjecala je na odbijanje zahtjeva za pomilovanjem upućenim iz inozemstva. Carska vojska već je u travnju zauzela imanja urotnika i potom ih oplijenila. Pljačka koju su provele carske trupe bila je tako temeljita da su grofica Ana Katarina Zrinski i njezina posluga čak ostali bez hrane. Nakon pljačke carska komisija popisala je imovinu, a povjerenik Ratnog vijeća u Grazu je predlagao da se general Spankau zatvori zbog nezakonitog djelovanja. Carski general ne bi bio ugrožen da nije pretjerao s otimačinom. Službena konfiskacija provedena je u ljeto 1670. godine. Zaplijenom imanja najvećih hrvatskih veleposjednika, kralj Leopold postao je najbogatiji vlastelin Hrvatske.⁸¹

Umorstvo Zrinskog i Frankopana na stratištu nije utjecalo samo na njih i pripadnike njihove obitelji. Smaknuće je imalo posljedice na cjelokupan društveno-politički razvoj Hrvatske. Osim toga što je car utjerao strah u kosti plemstvu i neutralizirao ih demonstracijom kazne za potencijalne buntovnike, što je otvorilo put prodoru apsolutizma, negativne posljedice pogubljenja osjetili su čak i podložni slojevi pučanstva. Carski upravitelji pojačali su eksploataciju posjeda urotnika kako bi napunili dvorsku blagajnu pa su u godinama nakon smaknuća zabilježene tužbe međimurskih kmetova i građana Bakra na izrabljivanje habsburških činovnika.⁸²

Iako su i Zrinski i Frankopan izrabljivali kmetove i preko njihovih ruku akumulirali golema bogatstva, njihovo je izrabljivanje ipak bilo korisnije za hrvatske prilike. Naime, Zrinski i Frankopani su osim održavanja raskošnih dvorova i vođenja rastrošnoga života, dio bogatstva trošili na razvoj hrvatskih prilika u cjelini. Novac tih magnata korišten je za vođenje neovisne politike hrvatskoga plemstva koje je bilo glavni čimbenik obrane granica. Magnati su osim izgradnje dvoraca podizali i samostane te financirali feudalnu kulturu koja je postala temelj buduće nacionalne integracije. Na posjedima Zrinskih i Frankopana cjelokupan administrativni kadar služio se hrvatskim jezikom pa iako je taj kadar eksploatirao potlačeno kmetstvo među njima je postojao ograničen osjećaj zajedništva u okvirima iste etničke skupine tako da je feudalno izrabljivanje koje su provodili hrvatski magnati ipak kompenzirano razvojem pismenosti i kulture Hrvatske u ograničenim okvirima *ancient regimea*.⁸³

Poslije konfiskacije posjeda Zrinskih i Frankopana situacija se mijenja, prihodi od eksploatacije kmetova ne troše se u Hrvatskoj nego odlaze u dvorsku blagajnu i služe za izgradnju državnih institucija. Umjesto za ograničeni razvoj hrvatskih kulturnih i gospodarskih prilika, prihodi se troše za potrebe apsolutističkog, centralističkog i dominantno njemačkog carstva. S posjeda Zrinskih i Frankopana od 1673. do 1679. godine Ugarska kraljevska komora izvukla je 135 000 forinti prihoda, od kojih je samo 19 000 forinti isplaćeno kreditorima Zrinskih iz Hrvatske. Koliko su posjedi uvećali financije Dvora najbolje pokazuje činjenica da je car sa zrinško-frankopanskih posjeda godišnje crpio 22 500 forinti, dok se cjelokupni godišnji porez u Hrvatskoj kretao od 10 000 do 15 000 forinti. Carski su upravitelji povećanjem eksploatacije s tih posjeda crpili više prihoda nego sami hrvatski velikaši. Osim uvođenja apsolutističke vlasti, car je u Hrvatskoj dobio i značajan izvor bogatstva. Prihodi su s vremenom smanjivani zbog rasprodaje zaplijenjenih posjeda, ali prodaja i zalaganje zemlje dvoru su

81 V. KALŠAN 2006: 124 Usp. J. ADAMČEK i dr. 1971: 13.

82 J. ADAMČEK i dr. 1971: 13.

83 J. ADAMČEK i dr. 1971: 14. Usp. P. STRČIĆ 1991: 42.

donijeli dodatnih 90 000 forinti tako da je nakon smaknuća Zrinskih i Frankopana kao najznačajnijih branitelja Hrvatske uslijedilo dvostruko izrabljivanje: kmetova, ali i Hrvatske kao feudalne države koja je postala tek izvor sirovina za austrijsko gospodarstvo.⁸⁴

Zrinski i Frankopani nisu uroti pristupili isključivo zbog osobnih nezadovoljstava, niti je to bio glavni motiv njihove urote. Tadašnja feudalna Hrvatska, čija je državnost bila iskazana u pravima njezine političke plemićke zajednice sa Zrinskima na čelu, bila je ukliještena između tri imperijalizma: habsburškog, osmanlijskog i mletačkog. Kako je hrvatsku državnost nosilo tradicionalno plemstvo čije je društveno uređenje imalo temelje u srednjemu vijeku, ono se zalagalo za obnavljanje hrvatskih granica u onim razmjerima koje je Hrvatska prije dosegala. Za izgubljene posjede vezala ih je i rodoslovna tradicija jer su upravo hrvatski velikaši 17. stoljeća nasljeđivali povlastice koje su njihovi preci izborili pa su po istom načelu željeli posjedovati zemlje koje su njihovi preci posjedovali. Kada uzmemo u obzir da su preci Zrinskih bili Šubići Bribirski, a preci Frankopana knezovi Krčki te da su njihova izvorišna područja, Bribir i Krk, već dugo bili izvan hrvatske države, možemo shvatiti težnje tih velikaša za širenjem hrvatskih granica. Austrijski vladari koji su bili i hrvatski kraljevi, težili su ukidanju tih ograničenih oblika državnosti u cilju stvaranja moderne apsolutističke države te su taj cilj pretpostavili cilju širenju hrvatskih granica. Hrvatski kralj nije težio širenju Hrvatske nego apsorpciji hrvatskih područja svome imperiju, pri čemu bi Hrvatska postala tek zemljopisni pojam bez državnopravnog sadržaja. Umjesto širenja feudalne Hrvatske, njezin habsburški kralj dezintegrirao je zemlju osnivanjem Vojne krajine koja je spadala pod izravnu jurisdikciju Dvora i oduzimanjem posjeda hrvatskim plemićima koji su bili nositelji hrvatske državnosti. Ako su interesi Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana za pristupanje uroti i bili osobni interesi, oni su se u kontekstu feudalnog 17. stoljeća preklapali s hrvatskim državnopravnim interesima.⁸⁵

Širenje hrvatskih granica provedeno je tek Karlovačkim mirom 1699. godine, gotovo dva desetljeća nakon smaknuća Zrinskog i Frankopana. Da je Hrvatska to širenje dočekala u političkoj konstelaciji kakva je postojala za njihova života, to bi označilo i širenje posjeda Zrinskih i Frankopana, pa uz to i osnaživanje hrvatske državnopravne pozicije.⁸⁶ Ovako je ta pozicija postala ugrožena bečkim apsolutizmom i centralizmom.

Dok su apsolutizam i centralizam u mnogim zemljama imali progresivnu ulogu, u multietničkim državama kakva je bila Habsburška Monarhija ukidanje staleške autonomije instrumentalizirane kroz ustavnost povijesnih kraljevina značilo je ujedno i ukidanje skučenih oblika državnosti koji su od 19. stoljeća olakšavali procese formiranja nacije i nacionalne integracije.⁸⁷ Centralizam i apsolutizam multietničkih carstava omogućili su hegemoniju dominantnih etničkih skupina nad ostalima, u ovom slučaju njemačkog etnikuma nad hrvatskim. Hrvatsku je u 19. stoljeću zahvatio preporodni proces formiranja nacije koji se temeljio na kulturnoj standardizaciji te očuvanju i proširenju municipalnih (autonomnih) državnih prava Hrvata kao «povijesnog naroda».⁸⁸ Smaknuće Zrinskih i Frankopana, kao i pasivizacija ostalih velikaša, uklonila je glavne branitelje hrvatske državnosti i omogućila ograničavanje tih municipalnih prava što je za posljedicu imalo prijenos dijela ovlasti hrvatskog staleškog sabora na Ugarsko namjesničko vijeće (1790.). Možemo stoga reći da je razračunavanje s feudalnim

84 J. ADAMČEK i dr. 1971: 14. Usp. P. STRČIĆ 1991: 42.

85 L. MARGETIĆ 1991: 51.

86 L. MARGETIĆ 1991: 51.

87 J. ADAMČEK i dr. 1971: 5.

88 O procesu formiranja hrvatske nacije vidi: N. STANČIĆ 2002.

eksploatatorima, Petrom Zrinskim i Franom Krstom Frankopanom, oslabilo buduću poziciju hrvatskih progresivnih nacionalista. Petar Zrinski i njegova žena Ana Katarina Frankopan bili su središnje figure ozaljskog književnog kruga koji je davao nadu da će već u 17. stoljeću započeti proces integracije triju narječja i standardizacije književnog jezika.⁸⁹ Stoga je njihovo iščeznuće usporilo i drugu dimenziju nacionalne integracije, kulturnu standardizaciju koja je bila ključna za povezivanje hrvatskih etničkih područja.⁹⁰ Smaknuće Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana kao najmoćnijih predstavnika hrvatskoga feudalnog poretka, otežalo je buduću poziciju cjelokupnoga hrvatskog naroda.

10. ZAKLJUČAK

Čovjek je oduvijek bio svjestan svoje prolaznosti, dok je istovremeno tražio način ostvarenja besmrtnosti. Takva potraga prikazana je već u najstarijem poznatom epu koji govori o sumerskom kralju Gilgamešu. Taj je junak kroz svoju potragu spoznao da je ostvarenje besmrtnosti moguće jedino izvođenjem velikih djela koja će i nakon smrti čovjekova zemaljskog tijela živjeti za njega. Fran Krsto Frankopan stihom je citiranim u uvodu ovoga rada opisao svoje eshatološko viđenje. Frankopan i njegov suborac Petar Zrinski već tri i pol stoljeća žive u hrvatskoj povijesnoj tradiciji kao simboli hrvatske samosvijesti, prkosa, borbenosti, ustrajnosti i odlučnosti koji su manifestirani u otporu bečkom centralizmu i protudvorskoj uroti. Zbog svega navedenog u posljednjoj cjelini ovoga rada možemo shvatiti razloge takva značajna položaja Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana u hrvatskoj nacionalnoj simbolici i kolektivnom sentimentu. Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan bili su posljednji politički potentni članovi dva stara hrvatska velikaška roda čiji su članovi obilježili preko šest stoljeća hrvatske povijesti pritom se usko vezavši uz hrvatsku državnost postavši njezini nositelji i najsnažniji branitelji. U trenutku kada su tu stara feudalnu državnost preuzeli nacionalni političari, oni su postali vezani za prijašnje hrvatske feudalne velikaše od kojih su navedenu državnost naslijedili, unatoč tome što su se borili za rušenje društveno-gospodarskog uređenja koji su ti velikaši predstavljali. Pošto su prve generacije nacionalnih političara bile lojalne Habsburškoj dinastiji, oni nisu smjeli očitovati štovanje Zrinskog i Frankopana kao urotnika protiv dinastije. Rađanje pravaške državotvorne ideologije koja je težila raskidanju veza s Austrijom i Ugarskom, omogućilo je uključivanje Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana u simbolički repertoar hrvatstva. Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan postali su simboli hrvatske nepokolebljivosti i odlučnosti u otporu tuđinskom ugnjetavanju, a kako je proces formiranja hrvatske nacije obilježen dugotrajnim otporom Hrvata agresivnim nacionalizmima susjeda, uvećan je i značaj ovih velikaša. Nositelji feudalnih povlastica postali su simbolima općenacionalnoga sukoba sa strancima za političku, gospodarsku i kulturnu slobodu. Takva borba uglavnom se interpretirala kao pravedna i poželjna pa je i smrt hrvatskih velikaša okarakterizirana kao poštena smrt, čak i kao mučenička. Fran Krsto Frankopan napisao je da vječno živi onaj tko pošteno zginje. Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan postali su nacionalni simboli poštene smrti, njihovo «veliko djelo» borbe i urote za hrvatske interese osiguralo im je vječnost pa stoga tri i pol stoljeća nakon pogubljenja i dalje žive u kolektivnoj hrvatskoj memoriji.

89 I. KARAMAN 2000: 97.

90 L. MARGETIĆ 1991: 51.

BIBLIOGRAFIJA

MONOGRAFIJE

- J. ADAMČEK i dr., 1971 – Josip Adamček, *Hrvatski knezovi Zrinski i Frankopani katalog izložbe u povodu 300-godišnjice pogibije Petra Zrinskog i Fran Krste Frankopana 300. travnja 1671.*, Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske–Arhiv Hrvatske, 1971.
- S. JEŽIĆ, 1921 – Slavko Ježić, *Život i rad Frana Krste Frankopana s izborom iz njegovih djela*, Zagreb: Matica hrvatska, 1921.
- V. KALŠAN, 2006 – Velimir Kalšan, *Međimurska povijest*, Zagreb: vlastita naklada, 2006.
- I. KARAMAN, 2000 – Igor Karaman, *Hrvatska na pragu modernizacije (1750.–1918.)*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2000.
- E. LASZOWSKI i dr., 1944 – Emilije Laszowski, Božidar Kukuljević, Ante Cividini, Eduard Miloslavić, *Ivan Antun grof Zrinski*, Zagreb: Izdanje Viteškog reda Hrvatskog Zmaja, 1944.
- N. STANČIĆ, 2002 – Nikša Stančić, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Zagreb: Brabat, 2002.
- J. ZÁGOREC-CSUKA, 2009 – Judit Zágorec-Csuka, *Tragom Zrinskih*, Zagreb: Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj, 2009.

ČLANCI U ČASOPISIMA

- F. AMBRUŠ, 2014 – Filip Ambruš, *Motivi braće Zrinski za pristupanje uroti*, *Rostra: časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru*, 6, Zadar, 2014, 106–117.
- M. JALŽEČIĆ, 2013 – Matea Jalžević, Ágnes R. Várkonyi, Jelena Zrinski, najhrabrija žena Europe, Jesenski i Turk, Zagreb, 2011., 190 str., *Historijski zbornik*, Vol. 66, No. 1, Zagreb, 2013, str. 235–237.
- S. JEŽIĆ, 1921 – Slavko Ježić, *Petar Zrinski, Fran Krsto Frankopan i tadanje prilike*, *Vjesnik Županije virovitičke*, 9–10, Vinkovci, 1921, 3–14.

- D. KARBIĆ, 2004 – Damir Karbić, Šubići bribirski do gubitka nasljedne banske časti (1322.), *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 22, Zagreb, 2004, 1–26.
- L. MARGETIĆ, 1991 – Lujo Margetić, *Tragedija Petra Zrinskog i Franje Krste Frankopana u svjetlu habsburške politike prema Hrvatskoj*, *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja*, 3, Rijeka, 1991, 48–52.
- S. MILJAN, 2012 – Suzana Miljan, Ágnes R. Várkonyi, „Jelena Zrinski, najhrabrija žena Europe“, *Jesenski i Turk*, Zagreb, 2011., 190 str., *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 30, Zagreb, 2012, str. 445–448.
- B. NIKŠIĆ, 1997 – Boris Nikšić, *Ustanak Franje II. Rákóczija i vjerski sukobi u Ugarskoj*, *Povijesni prilozi*, 16, Zagreb, 1997, str. 95–115.
- F. ŠANJEK, 2001 – Franjo Šanjek, *Crkva u Hrvata u doba Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana*, *Radovi zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 12–13, 2001, 15–23.
- P. STRČIĆ, 1991 – Petar Strčić, «Zrinsko-frankopanska urota», *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja*, 3, Rijeka, 1991, 35–47.

ZBORNICI I UREDNIČKA DJELA

- Putovima Frankopana: Frankopanska baština u Primorsko-goranskoj županiji*, ur. I. Srdoč-Konestra, S. Potočnjak, Rijeka: Primorsko-goranska županija–Sveučilište u Rijeci, 2018.
- N. ŠTEFANEC, 2000 – Nataša Štefanec, Braća Nikola i Petar Zrinski. Velikaška obitelj u srednjoeuropskim vojno-političko-ekonomskim konstelacijama, u: *Zrinski i Europa*, ur. Jadranka Damjanov, Zagreb: Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj, 2000, 387–399.